

Sakarja 1-6, en lesning

Morten Fredrik Hagen

Veileder: Førstelektor Vemund Blomkvist

Fordypningsoppgave i teologi

**Universitetet i Oslo, Det teologiske fakultet
Høst 2014**

Innholdsfortegnelse

1. Innledning

Historisk kontekst

Litterær kontekst

Sjanger

Struktur

2. Eksegese

Første visjon og orakel 1:7-17, «Rytteren på den røde hest»

Andre visjon (uten orakel) 2:1-4 «Hornene og smedene»

Tredje visjon og orakel 2:5-17 «Mannen med målesnoren»

Fjerde visjon og orakel 3:1- 4:14 «Øverste presten Josva og Lysestaken»

Femte visjon og orakel 5:1- 5:4 «Bokrullen»

Sjette visjon 5:5- 5:14 «Kvinnen i efa-målet»

Sjuende visjon og orakel 6:1- 6:15 «De fire vognene»

3. Symboler

Tallsymbolikk

Menoraen

Lys

Øye

4. Konklusjon

1. Innledning

Jeg skal i det følgende gjøre en lesning av Sakarja 1-6, med vekt på samspillet mellom form og innhold. Jeg vil ta utgangspunkt i den strukturering som ligger til grunn for Myers lesning i *The Anchor Bible* som ser et fundamentalt skille mellom Sakarja 1-8 og 9- 14 og samtidig ser en grunnleggende enhet i Sakarja 1- 8 og Haggai. Jeg skal innledningsvis gjøre greie for hans argumenter før jeg i del 2 går inn i den hebraiske teksten med en mer detaljert lesning som konsentrerer seg om tekstens struktur og symbolikk. Ettersom det visjonære språket i så stor grad benytter seg av symbolsk tale vil jeg i del tre gjøre en grundigere undersøkelse av de primære symboler som preger Sakarja 1- 6 og dennes teologiske univers, før jeg avslutningsvis sammenfatter mine funn og konkluderer.

Historisk kontekst

Sakarjas historiske kontekst er tilbakevendelsen fra det babylonske eksil etter at Nebukadnesars hær hadde erobret Jerusalem rundt 587 f. Kr. Under eksilet begynte en svært kreativ epoke i judeisk historie hvor man søkte å finne årsakene til at deres tempel og hellige by Jerusalem var lagt i grus og så mange var blitt hjemløse og fattige.

Litterær kontekst: Haggai – Sakarja 1- 8

Gjennom tiden har forskerne hevdet at det er et grunnleggende skille mellom Sakarja 1-8 og 9-14. Sakarja 1-8 blir ofte knyttet til Haggai på grunn av at de synes å ha den samme historiske kontekst, tiden omkring år 520 f. Kr. Kapitlene 9-14 knyttes derimot ofte til Malaki da denne kontekst mangler. (Petersen 1985:109) Dette er et syn som støttes av Meyers, han sier at Haggai og de første 8 kapitlene av Sakarja hører sammen som et enhetlig verk. (Meyers 1987: xliv)

Som argument for denne påstanden viser han til et tematisk samsvar i sitt forsøk på å gjenetablere nasjonal identitet med tilhørende institusjonell organisering. Videre peker han på den sammenfallende kronologiske utvikling som skjer gjennom disse to verk (29. August 520 – 7. Desember 518 f. Kr) og at vi i tillegg møter de samme representanter for den nasjonale struktur: guvernøren Serubabel og øverstepresten Josva. Disse tre argumenter deler han med Conrad som legger til at kallet til omvendelse som åpner Sakarjas bok ble etablert i Haggai. (Conrad 1999: 42)

Myers hovedargument er knyttet til de kronologiske datomarkører som vi ser strukturerer disse to verker: Haggai 1:1, 15, 2:1, 10, 20 og Sakarja 1:1, 7 og 7:1) Disse angir den overordnede strukturen i det enhetlige verket Haggai/Sakarja 1- 8. Selv om det er 8 datomarkører (5 i Haggai og 3 i Sakarja) er det 7 datoer som oppgis ettersom de to siste i Haggai (2:1 og 10) viser til samme dato: 18 Desember i år 520 f. Kr. Det vil si at blant 8 oppføringer er de sentrale (nr. 4 og 5) sammenfallende hvilket samsvarer med Sakarjas visjons rekke der 8 visjoner blir 7 ettersom de sentrale visjoner 4 (Josva) og 5 (menoraen) skiller seg ut og danner en enhet. Ifølge Meyers skaper denne strukturen et fokus på denne viktige datoen. Det kronologiske høydepunktet blir da gjenreisningsseremonien. Han hevder at alle de kronologiske markørene i Haggai/Sakarja 1- 8 er omhyggelig arrangert for å fokusere på en hendelse som strukturerer verket som helhet (Meyers 1987: xliv)

Meyers sier videre at datoene, så vel som Sakarjas visjonsserie er konstruert i et 7 + 1 mønster som han mener er fremkommet på grunnlag av 7 tallets symbolikk og tilknytning til hellighet. Meyers viser hele 5 måter 7+1-formen er blitt brukt på hvis man leser Haggai/Sakarja 1- 8 som et enhetlig verk. Dette viser en strukturell enhet, ved siden av den tematiske. Den strukturelle og den tematiske enhet er sammenfallende i tallet 7, symbolisert med menoraen og stenen med de 7 øynene. Dette vil også utgjøre kjernen i min egen undersøkelse.

Sjanger

Sakarja-boken står nær sjangeren apokalypse. Apokalypse-sjangeren er blitt definert slik:

«Den apokalyptiske genre er en type åpenbaringslitteratur som består av en fortellende ramme, hvor en åpenbaring formidles av et overjordisk vesen til en jordisk mottaker. I åpenbaringen avsløres en transcendent virkelighet, som både gjelder tiden, da den forutser en eskatologisk frelse, og som gjelder rommet, da den omfatter en annen, overjordisk verden at genren vanligvis tjener til å fortolke de nåværende, jordiske omstendigheter i lys av den overnaturlige verden og fremtiden, og å påvirke både forståelsen og atferden til mottakerne ved hjelp av en guddommelig autoritet.»
(Collins 1993:54)

Sakarja-boken tilfredsstiller flere av disse sjangerkravene: I boken avsløres en transcendent

virkelighet, og denne avsløres gjennom en åpenbaringsformidler (Herrens engel). Tematikken i Sakarja-boken er en fortolkning av de nåværende jordiske omstendigheter, eksilet som var et resultat av ulydighet. Boken vil nettopp påvirke mottakerne til ikke igjen å falle fra ved å bruke en guddommelig autoritet. Den apokalyptiske sjangeren har vanligvis et universelt perspektiv, og dette finner vi også i boken. Imidlertid kommer det universelle tydelig frem først i kap 14: «Alle som blir igjen av alle de folkeslag som drar i mot Jerusalem, skal år etter år dra opp for å bøye seg og tilbe kongen, Allhærs Gud.» (Sak 14:16).

Struktur

Boken er strukturert på grunnlag av tilstedeværelsen av datoer i 1:1, 1:7 og 7:1. Ved å bruke disse dateringene som organiserende markører kan man argumentere for at boken Sakarja 1- 8 består av tre grunnseksjoner (Petersen 1985: 110):

- (I) Introduksjon (1:1-6), innledet av datomarkør
- (II) Visjoner og orakler (1:7-6:15), innledet av datomarkør
  - a) Første visjon med orakel (1:8-17) innledet med ordene «jeg hadde et syn»
  - b) Andre visjon (2:1-4) innledet med ordene «jeg løftet øynene»
  - c) Tredje visjon med orakel (2:5-17) innledet med ordene «jeg løftet øynene»
  - d) Fjerde visjon, en dobbeltvisjon, med orakel (3:1-10+4:1-14) innledet med ordene «deretter lot han meg se»
  - e) Femte visjon med orakel (5:1-4) innledet med ordene «da jeg igjen løftet øynene»
  - f) Sjette visjon (5:5-11) innledet med engelens ord «løft nå øynene!»
  - g) Sjuende visjon med orakel (6:1-15) «så løftet jeg øynene igjen»
- (III) Konkluderende avdeling av profetisk tale sentrert omkring Sakarja (7-8), innledet av datomarkør.

Tredelingen av Sakarja 1-8 har et grunnlag i datomarkørene:

«I den åttende måneden i det andre regjeringsåret til Dareios...» (Sak 1:1)

«Den 24. dagen i den ellefte måneden – det er måneden sjebat – i det andre regjeringsåret til Dareios...» (Sak 1:7)

«I det fjerde regjeringsåret til kong Dareios, den fjerde dagen i den niende måneden, måneden kisleb...» (Sak 7:1)

Tredelingen av Sakarja 1-8 er også hensiktsmessig av sjangermessige og innholdsmessige grunner. De ulike delene representerer ulike sjanger-sammensetninger: Del I og III består av orakler. Del II er sammensatt av orakler og visjoner.

Introduksjon: Vi introduseres for Sakarjas person og situasjon. Videre minner introduksjonen tilhørerne om den måten Israel har forholdt seg til de tidligere profeter på: Israel har ignorert dem. Følgen har vært død eller eksil. Tidligere generasjoner hadde derimot innsett rettferdigheten i måten de ble behandlet på og vendt om (שוב). «Å vende om» har geografiske så vel som religiøse implikasjoner og hører hjemme i frelsesoraklene. Introduksjon har også en funksjon i en større struktur: Den fungerer som en bro mellom Haggai og Sakarja 1-8.

Visjonene: Serien med visjoner er tydelig strukturert av formelaktige utsagn. Kjernen i utsagnet er uttrykket «å løfte øynene». Ordet «øyne» er åpenbart sentralt for sjangeren. Det handler om visjoner som profeten *ser*. «Øyne» brukes også som motiv i visjonene senere i Sakarja-boken. Det innledende utsagnet står som oftest i første person entall («jeg løftet øynene»), men ett sted står utsagnet som engelens befaling til profeten («løft nå øynene!»). Ordet «igjen» (5:1; 6:1) skaper en sammenheng i serien av visjoner. Imidlertid brytes mønsteret i disse formelpregete vendingene i den sentrale dobbelvisjonen: Her er det innledende utsagnet: «Deretter lot han meg se». Dette oppfatter jeg som signifikant. Utsagnene har frem til da inneholdt motivet om en bevegelse «oppover». Her, i dobbelvisjonen er denne bevegelsen fullført, og høydepunktet er nådd. Vi finner da utsagnet «deretter lot han meg se».

Man kan således se Sakarjas visjoner ikke bare som en litterær enhet men også som en progresjon. Denne progresjonen mener jeg får sitt uttrykk i utsagnene som innleder visjonene samt deres innhold.

Når det gjelder visjonenes innhold, mener Petersen at visjonene representerer en symbolsk teologisk refleksjon over hvorledes det judeiske samfunnet kunne reorganiseres og gjenopprettes. (Petersen 1985: 113). Petersen hevder videre at det som kjennetegner samfunnet og visjonene befinner seg i et mellomstadium. I første visjon får vi møte et landskap som ikke er helt jordisk, men heller ikke helt guddommelig. Vi er mellom to verdener. Den andre visjonens fire horn er objekter fra denne verden, men representerer noe som ikke er av denne verden. Lysestaken er den mest statiske visjonen og flankeres av oliventre-mennesker. Sjette og sjuende visjon forteller om en flyvende bokrull og efa som Sakarja spesifikt beskriver som «mellom himmelen og jorden» (5:9)

En annen ting som karakteriserer visjonene er bevegelse. De to salvede skikkelsene representerer antakelig det diarkiske styre i det nylig gjenopprettede samfunnet. De komplekse symbolene representerer utarbeidelsen av den nye samfunnsordningen. Ting er i et mellomstadium, flytende og i bevegelse - og i tillegg peker Petersen på et tredje felles trekk: Det er ledemotivet, representert med frasen הָאֲרָזִים-כָּל . I 6 av de 8 visjonene er aktivitet som omfatter hele verden eksplisitt uttalt.

I både første og siste visjon finner vi hester som er sendt ut for å patruljere hele verden. Tallet fire er og fremtredende i den andre visjonen. Tallet 4 symboliserer her som ellers totaliteten av verdensmaktene. I siste visjon opptrer 4-tallet på ny som en sentral størrelse.

Den sentrale visjonen, den fjerde, kan karakteriseres som en dobbelvisjon. Dette kan begrunnes på grunnlag av de korrespondanser som finnes mellom de tre første og de tre siste visjonene med hensyn til språk og tema. I tillegg knyttes den første og den sjuende visjonen sammen gjennom hestene som patruljerer. Den andre og den sjette knyttes sammen ved at de begge er todelte. Den tredje og den femte knyttes sammen ved at begge inneholder innskutte orakelutsagn. Dette resulterer i at vi finner et sentralt par som også komplimenterer hverandre (steinen og lysestaken).

Den første og den sjuende visjonen har en universell dimensjon som omhandler Guds ubegrensede overblikk og makt. Den andre og den sjette visjonen har et internasjonalt blikk med fokus på nasjonen Juda og dens makt. Den tredje og den femte visjonen innskrenker sitt fokus ytterligere til å omhandle Jerusalem (den tredje visjonen) og selvstyre (den femte visjonen). Vi ser et progressivt innsnevrende fokus med tempelet i Jerusalem som sentrum (stenen og menoraen). Vi ser således at menoraen symbolsk representerer en totalitet ettersom hele visjonsrekken er formet symbolsk som en menora.

Alle disse visjonene ligger som spatiale løkninger omkring profetens hovedanliggende i den sentrale dobbelvisjonen som er tempelet og dennes menora i Jerusalem. Denne er uløselig knyttet til Juda, som er igjen integrert med resten av den omkringliggende verden og hele resten av Guds skapte jord הָאֲרָזִים-כָּל .

Oraklene: Spredt ut mellom visjonene finner vi orakel-ord. Hele kapittel 7 og 8 består av slike orakler. Ikke alle visjonene etterfølges av orakelord. Den andre og den sjette visjon mangler dette forklarende eller korrigerende elementet. Dette gir på ny struktur og symmetri i et chiastisk mønster.

2. Eksegese av Sakarja 1-8

1 I den åttende måneden i det andre regjeringsåret til Dareios kom Herrens ord til profeten Sakarja, sønn av Berekja, som var sønn av Iddo, og det lød så: **2** Herren har vist stor harme mot deres fedre. **3** Du skal tale til folket: Så sier Herren, Allhærs Gud: Vend om til meg, lyder ordet fra Herren, Allhærs Gud, så vil jeg vende om til dere, sier Herren, Allhærs Gud. **4** Vær ikke lik deres fedre som de tidligere profeter forkynte for og sa: "Så sier Herren, Allhærs Gud: Vend om fra deres onde ferd og deres onde gjerninger!" Men de hørte ikke og aktet ikke på meg, lyder ordet fra Herren. **5** Hvor er nå deres fedre? Og profetene, lever de til evig tid? **6** Men mine ord og bud som jeg bød mine tjenere profetene å forkynne, har ikke de rammet deres fedre? Så måtte de vende om og si: "Som Herren, Allhærs Gud, hadde satt seg fore å gjøre med oss etter vår ferd og våre gjerninger, slik har han gjort med oss."

1

בְּחֹדֶשׁ, הַשְּׁמִינִי, בְּשָׁנַת שְׁתַּיִּי - Både Haggai og Sakaria åpner: «I kong Darius andre år.» Disse kronologiske overskriftene relateres til den persiske kong Darius, som ble kronet 5. oktober 522 f. Kr. og som regjerte frem til sin død i 486. Hans andre regjeringsår er da 520 f. Kr. (Meyers 1987:7)

הָיָה דְבַר-יְהוָה - «kom Herrens ord»: «Herrens ord» brukes som en egen teknisk term for profetisk visjon. Dette formelaktige utsagnet fremtrer også i 1:7 og 7:1, og fungerer der som markører for inndelingen av Sakarja 1-8 i tre hoveddeler.

זְכָרְיָה - «Sakarja» - betyr antakelig «Gud husker». (Smith 1984:169) Ihukommelse er et sentralt begrep i forbindelse med påsken og utfrielsen fra Egypt og inngangen til eget land. Ordet «påske» har flere semantiske aspekter. Ett av dem er synonymt med עָבַר, passere over. (jf. Ex 12:13 «blodet skal være det merke som viser hvilket hus dere er i. Når jeg ser blodet, vil jeg gå forbi (וּפָסַחְתִּי)») (jf. Esek 16:6 hvor ordet בְּדַמִּיךָ opptrer hele tre ganger i samme vers i tilknytning til liv og Guds passering over (וְאֵעָבַר)).

הַנְּבִיא - «profeten»: Ordet i bestemt form opptrer hele 120 ganger i Det gamle testamentet. I 1:6 omtaler Gud profetene som sine tjenere (אֶת-עֲבָדָי).

אֲבוֹתֵיכֶם – «deres fedre»: peker på fortiden og den adferd som resulterte i deportasjonen og knytter an til profeten Sakarias navn.

שׁוּבוּ – «vend om!»: Denne formaningen, ett kall til omvendelse, er et hovedanliggende hos en rekke av de bibelske profeter som Jeremias og Ezekiel. At folket vender om og adlyder Guds Ord er koblet opp mot Guds egen tilbakevendelse i en resiprok bevegelse. (jf. Malaki 3:7, Gen 16:9) Guds tilbakevendelse uttrykkes i 8:3 i et mer eksplisitt språk som innebærer Guds gjenopprettede tilstedeværelse (וּשְׁכַנְתִּי) blant folket med sin hellighet. Disse forekomstene av ordet שׁוּבוּ, å vende tilbake, er de to første av fire i Sakarias orakelpregede åpning. Imperativen i pluralis (שׁוּבוּ) følges av første person entall (וָאֲשִׁיבוּ) i v 3 og understreker det samme verbet den gjensidighet som karakteriserer forholdet mellom Israel og Gud. Etersom ordet opptrer fire ganger i samme vers, må tilbakevendelsen anses som et nøkkelbegrep i Sakarjas budskap. Det bærer i seg konseptet om å angre. Roten opptrer for femte gang i den første visjonens høydepunkt (1:16) og knyttes direkte til gjenoppbyggelsen av tempelet. (Conrad 1999:42)

Første visjon og orakel 1:7-17, "Rytteren på den røde hest".

7 Den 24. dagen i den ellefte måneden – det er måneden sjebat – i det andre regjeringsåret til Dareios kom Herrens ord til profeten Sakarja, sønn av Berekja, som var sønn av Iddo. Han sa: 8 Jeg hadde et syn i natt. Jeg så en mann som red på en rød hest. Han stanset mellom myrtetrærne i dalbunnen, og bak ham stod røde, rødbrune og hvite hester 9 Jeg spurte: "Hva betyr dette, Herre?" Engelen som talte med meg, svarte: "Jeg vil vise deg hva det betyr." 10 Så sa mannen som stod mellom myrtetrærne: "Det er de som Herren har sendt ut for at de skal fare omkring på jorden." 11 De sa til Herre's engel som sto mellom myrtetrærne:

"Vi har dratt omkring på jorden, og hele jorden er rolig og stille." 12 Herrens engel tok da til orde og sa: "Herre, Allhærs Gud, hvor lenge vil du dryge med å vise miskunn mot Jerusalem og Judas byer, som du har vært harm på i sytti år?" 13 Og herren gav engelen som talte med meg, gode og trøstefulle ord til svar. 14 Engelen som talte med meg, sa: Rop ut disse ord:

Så sier Herren, Allhærs Gud: Jeg er nidkjær, jeg er full av brennende iver for Jerusalem og Sion, 15 og stor er min harme mot de trygge hedningefolk, for mens jeg bare var litt harm, gjorde de ulykken større. 16 Derfor sier Herren: I Barmhjertighet vender jeg tilbake til Jerusalem. Der skal mitt hus bli bygd, lyder ordet fra Herren, Allhærs Gud, og målesnor skal strekkes over Jerusalem.

17 Rop ut på ny og si: Så sier Herren, Allhærs Gud: Enda en gang skal mine byer flyte over av det som godt er. Herren skal igjen ha medynk med Sion og velge ut Jerusalem enda en gang.

7 Den kronologiske overskriften, introduserer den andre og lengste seksjonen i Sakarja 1- 8. Det er gått to måneder siden de første profetiene vi finner i Haggai 2:10, 18, 20.

Datoen som vi blir presentert for er den 24. dagen i den ellefte måneden. Det vil si at visjonen sies å ha funnet sted rett før begynnelsen av det nye året. (jf ny turban/ nye klær/ nytt tempel og jubelåret 7 x 7 hvor fanger skal settes fri og skyld slettes). Halperin (:108) har påpekt en sammenheng mellom tempelets bygging og nyttårs ritualene og vi ser således at Sakarias dato her understreker sitt tema om restaureringen av Jerusalems tempel.

8

יְאֵיִתִּי - «Jeg så»: Dette utsagnet introduserer visjonen og brukes enten direkte eller indirekte ved begynnelsen av alle sju visjonene 2:1,5 (1:18-2:1), 4:2, 5:1,5, 6:1. I 1 Sam 9:8 kalles profeten (נְבִיא) en seer (הַרְאָה). Seeren knyttes på finurlig måte sammen med lys/øye-temaet som er så sentralt i Sakarjas vokabular og teologiske symboler.

הַלַּיְלָה – «I natten»: Dett er på ny en tidsmarkør. 4:1 indikerer også nattestid. Ved siden av å bære en temporal semantikk er det, i tråd med den øvrige lystematikk, også en betingelse for mørket, som kontrast til (dags)lys. «I natten» tolkes av noen som en indikasjon på at Sakarja er en «vokter» lik Esekiels oppdrag i Esek 3:17, jf. Jes 21:6-9, se Smith 1999:189.

אִישׁ – «Mann»: (jf. Gen 32:24, 28, 30) Identiteten til denne mannen på hesteryggen er gjenstand for en viss forvirring og usikkerhet. De etterfølgende skikkelsene i visjonen, den tolkende engel i v. 9, 13, 14 og Guds engel v 11 og 12, kan kanskje identifiseres med hverandre. Mannen på hesteryggen

er med sikkerhet et englevesen (jf. Gen 19:1, 32:25) og ville da være en distinkt karakter i visjonen. I vers 11 later det imidlertid til at han er den samme som «Guds engel». Problemet kompliseres ved introduksjonen av den tolkende engel som adressat for profetens spørsmål i v. 9. (jf. Dan 8:16, 9:21, 10:13, 12:1). Denne usikkerheten omkring karakterenes egentlige identitet er en forlengelse av det kamuflerte og dunkle som preger hele visjonen, her i menoraens ytterkant.

רָכַב – «satt/red»: «Å ri» er semantisk sett et bevegelsesverb, men her opptrer det sammen med tilleggsopplysningen at han var stående, עָמַד, som står i kontrast til jordens tilstand som sittende i fred, יִשְׁבֵּת וְשָׁקֵט, og hestenes oppdrag om å reise omkring. (Jf Job 1:7 hvor vi finner Satans oppdrag som likelydende (משוט בארץ ומהתהלך בה)).

רָכַב peker samtidig over til vognene בְּמַרְכָּבָה i siste visjon 6:2-3 som er samle betegnelsen for den jødiske oppstigningsmystikk til Herrens hellige tempel (Hekal) og hele det litterære korpus som kalles Hekalot-mystikk hvor visjonen av Guds tronstol er helt sentral (jf. Sak 6:13; Jesaia 6 og Henokbøkene).

בְּמַצְלָה – «i skyggen»: Dette tvetydige ordet er avledet av roten מָצַל «skygge» som vi blant annet finner i Esekial 31:3, eller צִלְלוּ «være mørk/mørkne» som blir brukt i Nehemja 13:19 og gir i teksten således inntrykk av et lavt, skyggefullt sted. Det er samtidig en forlengelse av lys/mørke-temaet.

Skyggene og natten som hestene sprer seg ut i som Guds informanter antyder at det skjer i skjul (jf. «du er en gud som ser meg» (Gen 16:13), og er med på å forsterke den første visjonens tematiske innhold med et vokabular som vektlegger begrenset synlighet. Dette er en kvalitet som fungerer instrumentelt for det overordnede tema om Guds altseende bevissthet og gudommelig kunnskap om all menneskelig aktivitet.

Den norske oversettelsen av 1978 oversetter med "dalbunnen", som også er KJVs oversettelse: «bottom». Dette samsvarer med den fundamentale verdensaksen himmel/jord, oppe/nede som etableres allerede i Gen 1:1 og som preger hele det teologiske rammeverket i Bibelen. Det uttrykkes ofte med de fire himmelretninger.

הַהֲדַסִּים – «Myrtel»: *Myrtus communis* er en eviggrønn busk som vokser i lavtliggende strøk og fjellsider. Dens særlige betydning i antikken kan komme fra dens livskraft og motstand mot ild. Ifølge Nehemja 8:15 var myrteltreets grener blant de som ble brukt til løvhyttfesten (jf. bygging av

nytt tempel) og busken figurerer blant trærne som vokser i den eskatologiske tidsalder (Jes 41:19, 55:13). Myrteltreets tykke bladverk gjør det i stand til å fungere som et godt dekke som kan skjule hestene. Sammen med den øvrige skygge og mørke tematikken formidler myrteltreet ideen om skjult, dekket hemmelighold.

סוס/סוסים – «Hestene» som gjemmer seg bak bladverkets skygger, i mørket, har i teksten også et uvisst antall og det er heller ikke så lett å få øye på deres presise farger. I den første visjonen nevnes אָדָמִים, אָדָמִים, אָדָמִים, røde, hvite, gule/rødbrune. I den siste finner vi fargene אָדָמִים, אָדָמִים, אָדָמִים, sorte, אָדָמִים, hvite, אָדָמִים, og flekkede אָדָמִים. Leser man radikalene סוסים leses som dualis er vi vitne til menoraens struktur også her 1 + 2 + 2 + 2, men lest som flertall, i tråd med den masoretiske vokaliseringen er det totale antallet 10 eller mer). Uavhengig av antallet hester er de gruppert inn i fire grupper analogt med de jordiske himmelretninger de er sendt ut for å patruljere.

9

אָדָנִי – «Herre/Adonay»: Dette ordet betyr primært herre og som sådan hyppig brukt som Guds navn (jf 1:6, עבד). Designasjonen mottar en presisering i אֱלֹהֵי הַדְּבָר בִּי, som viser den intime sammenhengen mellom sender og utsender. Senere i vers 11 omtales mannen som står blant myrtetrærne som אֱלֹהֵי יְהוָה- אֱלֹהֵי הַדְּבָר- Guds engel. Denne figuren, som er helt sentral i hele Sakarjas visjonsserie, er også helt sentral i det meste av det som kalles apokalyptisk materiale. Som vi så, er denne figuren også en del av Collins' sjanger-definisjon. Et annet trekk som blir synlig er at «Guds engel» viser seg å være en person uten klare grenser, han er samtidig både *i* og *utenfor* visjonen. Denne «inter-personligheten» aktualiseres og får en ekstra pregnans idet Sakarja selv trekkes inn i handlingen og selv blir et uttrykk for Gud og hans ord.

11

יִשְׁבֶּת וְשָׁקֵטָה – «er rolig og stille»: Vi finner samme type utsagn og resultat av hestepatruljens virksomhet i den siste visjonen (6:8) (הַנִּיחוּ אֶת-רוּחֵי) «la min Ånd finne ro» (jf. הִם «vær stille» i 2:17)

12

שְׁבַעִים שָׁנָה – Tidsangivelsen sytti år kan være referanse til deportasjonens spesifikke datoer (ca. 586-516 f. Kr), samtidig som det bærer med seg den symbolske semantikk som knyttes til en 70-

årsperiode ellers i Bibelen. I Jeremia 25:11-12 og 29:10 refereres det til det samme babylonske herredømme over Israel. Sak 1:12 og 7:5 bruker denne periodiske enheten om Israels ødeleggelse. Jesaja 23:15-17 forteller at Tyros skal legges øde i sytti år. Ifølge Meyers har 70-tallets symbolske natur lenge vært kjent. Det skal representere et fullstendig og udelt tidsrom (jf. tallet 40). I Genesis 11:26 brukes det om et helt menneskeliv (Meyers 1987:117)

תָּרַחַם – «du skal vise miskunn»: i kontrast til vrede (זַעַמָּתָה) og sinne (אִקְצָרֶיךָ) i v 15.

16

שָׁבַתִּי לִירוּשָׁלַם בְּרַחֲמַיִם – «I barmhjertighet vender jeg tilbake til Jerusalem»: Guds tilbakevendelse viser en analogi i tempelets gjenoppbyggelse som Gud omtaler som «mitt hus» (בֵּיתִי יִבְנֶה).

וְקוּהָ / וְקוּהָ / וְקוּהָ – «og målesnor strekkes over Jerusalem»: Selv om den overleverte teksten i det store og hele er i svært god stand er det enkelte steder der qere og ketib avviker. Denne målesnoren peker direkte på tredje visjon (2:6) hvor Sakarja ser en mann med en målesnor som skal måle opp Jerusalem (תָּבַל מִדָּה).

17

צִיּוֹן – Sion: I Bibelen finner vi fjellet Sion som kosmisk motiv, der tempelet var plassert og som var Guds jordiske bosted med den beskyttelse det innebærer. Meyers sier at Jerusalem - Sion må sees i lys av israelittisk Sion-teologi hvor Jerusalems kosmiske betydning under Guds herredømme uttrykkes. Meyers sier at de to ordene er uttrykk for to distinkte og gjensidig utfyllende størrelser og at de ikke er som synonyme uttrykk. Meyers mener at Jerusalem har en tilknytning til de judeiske kongenes eiendom, mens Sion er fjellet med Guds tempel". (Meyers 1987:120)

Andre visjon (uten orakel) 2:1-4 "Hornene og smedene".

2 1 Jeg løftet øynene og fikk se fire horn 2 Da sa jeg til engelen som talte med meg: "Hva betyr dette? «Han svarte: «Det er de horn som har spredt Juda, Israel og Jerusalem.» 3 Så lot Herren meg se fire smeder. 4 Da spurte jeg: «Hva er det disse smedene kommer for å gjøre?» Og han svarte: «De hornene som spredte Juda, gjorde det slik at ingen kunne løfte hodet. Men nå er disse kommet for å sette skrekk i dem. Til jorden skal de slå hornene på de hedningefolk som løftet horn mod Juda og spredte folket.»

1

וָאָשָׂא אֶת-עֵינַי – «Så løftet jeg øynene»: Dette er den første forekomsten av dette formellignende uttrykket, som er en forlengelse av den første visjonens åpning i 1:8 «Jeg hadde et syn i natt» og som innleder andre, tredje, femte, sjette og syvende visjon. (2:1.5, 5:1.5 og 6:1). Det vil si at uttrykket innkapsler de sentrale visjoner som skiller seg ut ved innledningen «deretter lot han meg se» (3:1) og spørsmålet «hva ser du?» (4:2). «Å løfte sine øyne» har himmelen implisitt som referanse.

אַרְבַּע קַרְנוֹת – «fire horn»: I Ex. 27:2 får vi høre at tempelets alter skal forsynes med fire horn, ett i hvert hjørne. (jf. Am 3:14 og Sal 118:27). Dette får Conrad (1999: 77) til å tenke seg at Sakarja her er vitne til grunnleggelsen av det nye tempelet. Videre sier han at ordet «horn» i blir brukt i Bibelen for å symbolisere ødeleggelsen av nasjonene (Jer 48:25), og de fire hornene i Sakarjas visjon representerer den kommende ødeleggelse av nasjonene (Conrad 1999:77).

4

אֶת-יִשְׂרָאֵל וְיִירוּשָׁלַם – «spredt Juda, Israel og Jerusalem»: Dette er en direkte referanse til deportasjonen og tapet av et maktsentrum. Samtidig fungerer det som et antonym til presiseringen av at menoraen skal være utformet i et udelt stykke og den gjentakende formuleringen «herre over hele jorden». Dette fullendes i den eskatologiske enhet hvor «Herren skal være én og hans navn den eneste» (Sak 14:9).

אַרְבַּעָה חֲרָשִׁים – «fire smeder»: jf. Esek 9:2, vi finner en visjon med lignende figurer og et lignende

oppdrag.

לֹא-נִשָּׂא רֹאשׁוֹ - «ingen kunne løfte hodet»: נִשָּׂא er et ord som ofte brukes i forbindelse med synd i betydningen av å bli skyldfri. (jf. Jes 6:7 וסר עונך «tilbaketrekker din skyld» og והטאתך תכפר «dekker din skam» (jf. formularet וְנִשָּׂא אֶת-עֵינַי מֵהַשָּׁמַיִם, med himmelen som referanse og det innledende tema «vend om til meg».

רֹאשׁוֹ - «deres hode»: Roten har mange betydninger sentrert omkring tanken om begynnelse, prioritet, eller topp (hode). Første gang vi møter denne roten i Sakarja er i 1:4 med referanse til «de tidligere profeter» (הַנְּבִיאִים הָרִאשׁוֹנִים). Her, i 2:4, tar roten betydningen «hode», som ikke kan løftes mot himmelen (på grunn av skyld) og peker fremover mot 3:5 (ren turban), 6:11 (krone) og får sitt klimaks i navnet «Spire».

Tredje visjon og orakel 2:5-17 "Mannen med målesnoren"

5 Så løftet jeg øynene og fikk se en mann som hadde en målesnor i hånden. 6 Da sa jeg: "Hvor går du hen?" Han svarte: "Jeg skal måle opp Jerusalem og se hvor bred og hvor lang byen skal være." 7 Og se, engelen som talte med meg, steg frem, og en annen engel gikk i møte med ham 8 og sa til ham: Løp bort og si til den unge mannen der: Jerusalem skal ligge uten murer, så mye folk og buskap skal være der. 9 Selv skal jeg være en ildmur rundt byen, lyder ordet fra Herren, og midt i den vil jeg vise min herlighet. 10 Ve, ve! Flykt fra landet i nord! Lyder ordet fra Herren. Jeg har spredt dere for himmelens fire vinder, lyder ordet fra Herren. 11 Ve deg, Sion som bor hos Babels datter! Berg deg ved flukt! 12 For så sier Herren, Allhærs Gud, den herlige, som har sendt meg, om de folk som plyndrer dere: Den som rører dere, rører ved min øyesten. 13 For se, jeg løfter hånden mot dem, og de skal bli til bytte for dem som nå er deres trelle. Da skal dere sanne at Herren, Allhærs Gud, har sendt meg. 14 Fryd deg og gled deg, Sions Datter! For se, jeg kommer og tar bolig hos deg, lyder ordet fra Herren. 15 Den dagen skal mange folkeslag slutte seg til Herren. De skal bli mitt eget folk. Jeg vil bo hos deg. Da skal du få sanne at Herren, Allhærs Gud, har sendt meg til deg. 16 Herren skal ta Juda i eie som sin arvelodd på hellig jord og velge ut Jerusalem enda en gang. 17 Vær stille for Herren, hver levende skapning! For han har brutt opp fra sin hellige bolig.

5

הַקֶּל מִדָּה – «målesnor»: Roten מדה betyr utstrekning/mål og blir brukt i Ex 26:2.8 i forbindelse med opprettelsen av Guds hellige bolig (המשכן) og vi finner det brukt av Esekiel (Esek 40:10 og 46:22) i forbindelse med hans visjon av det nye tempelet. I Esekiels visjon (40:3) møter vi også en mann med en lin snor og en målesnor (וְקִנְיָה הַמְדָה). Denne målesnoren peker tematisk fremover mot de nøyaktige målene av den flyvende skriftrullen i den femte visjonen og knytter således disse to visjonene sammen som parallelle visjoner.

6

וְאָמַר – «og jeg sa»: I Sakarjas visjoner begynner profeten utenfor tempelet (1:8) som observatør, men glir gradvis over til å inneha en mer og mer aktiv rolle. Han trekkes inn i handlingen og blir selv en deltagende karakter etterhvert som han trer frem for Guds åsyn og kommuniserer direkte med Ham. I 3:5 tar Sakarja selv kommando over situasjonen. I forlengelse av dette og som en videreføring av den utvaskede identiteten vi finner i første visjon, mener Conrad at det blir tydelig at profeten er sendt av Gud og at hans ord og Guds ord smelter sammen, både i form og innhold. (Conrad 1999:42)

9

חֹמַת אֵשׁ סָבִיב; וְלְכָבוֹד, אֶהְיֶה בְּתוֹכָהּ – «...en ildmur rundt byen og midt i den vil jeg vise min herlighet»: Guds beskyttelse av Jerusalem skjer her i form av en ildmur (jf. Ex 14:29) som har hans herlighet i sitt indre. Det vil si at Han er tilstede fra ytterst til innerst. Dernest ser vi at ildmuren knytter an til det generelle lys-tema og fremover til 3:2. Guds herlighet (כְּבוֹד) deltar også i dette lys-temaet (Ex 33:22).

10

צָפוֹן – «Nord»: Denne benevnelsen av himmelretningen er en forlengelse av det tematiske firetallet som representerer verdens totalitet. Vi kan knytte dette til hestenes fire farger (1:8), som skal fare firbent omkring på jorden (1:10, 11), de fire horn (2:1), fire smeder (2:3), som skal slå til jorden (2:4) og himmelens fire vinder 2:10, 6:5. «Nord» presiseres i løpet av verset som en blant «himmelens fire vinder» (כְּאַרְבַּע רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם).

פִּרְשָׁתִי אֶתְכֶם – «jeg har spredt dere»: Her hører vi at deportasjonen var Guds vilje og verk og samtidig viser hans allmektighet (jf. Den gjentakende formuleringen «Herre over hele jorden»). Spredningen finner sitt antonym i lovnadene om at Gud atter skal samle folket וְאַקְרַבְצֶם «som skal leve sammen» (10:8) og «vende hjem igjen» וְשָׁבוּ (10:9). I 10:10 sies det at Gud skal føre dem tilbake.

12

בְּבִכָּת עֵינַי – «min øyensten»: Ordet בְּבִכָּת er et feminint aktivt partisipp av en rot som betyr «å uthule». Ordet opptrer kun her i hele Bibelen.

14

וְשָׁכַנְתָּ – «tar bolig hos deg»: Dette pregnante ordet samsvarer med מְמַעוֹן קֹדֶשׁוֹ («sin hellige bolig») i v. 17 og בֵּיתִי («mitt hus») i 1:16. Alle disse referansene peker på tempelets gjenreisning.

17

וַיַּעֲוֶר – «vekket meg»: Denne roten betyr «å våkne» (bokstavelig «brutt opp», her i betydningen «å åpne øynene»), bokstavelig og figurativt med Gud som subjekt. I 4:1 finner vi formene וַיַּעֲוֶרֶנִי og וַיַּעֲוֶר med Sakarja som subjekt.

Fjerde visjon og orakel 3:1- 4:14 "Øverste presten Josva og Lysestaken"

3 1 Deretter lot han meg se øverstepresten Josva, som stod for Herrens engel, mens Satan stod på hans høyre side og førte klagemål mot ham. 2 Herren sa til Satan: "Måtte Herren vise deg til rette, Satan! Ja, måtte Herren som har utvalgt Jerusalem, vise deg til rette! Er ikke denne mann en brann, revet ut av ilden?" 3 Josva var kledd i skitne klær der han stod foran engelen. 4 og engelen sa til dem som stod foran ham: "Ta de skitne klærne av ham!" Til Josva sa han: "Se, jeg tar bort din syndeskyld og vil kle deg i høytidsklær!" 5 Da sa jeg: "Sett en ren turban på hans hode!" Og de satte en ren turban på hans hode og tok på ham klærne, mens

Herrens engel stod der. 6 Så gav Herrens engel dette tilsagn til Josva:

7 Så sier Herren, Allhærs Gud: Hvis du går på mine veier og retter deg etter det jeg har fastsatt, skal du få styre mitt hus og vokte mine forgårder, og jeg vil gi deg adgang sammen med dem som gjør tjeneste her. 8 Hør nå, Josva, øversteprest! Du og dine embetsbrødre, som sitter foran deg, dere er varselmenn. For se, jeg lar min tjener Spire komme. 9 Ja, på den stein jeg har lagt foran Josva, på denne ene stein med sju øyne risser jeg den innskrift som skal stå, lyder ordet fra Herren, Allhærs Gud. På en eneste dag vil jeg ta bort den skyld som hviler på dette landet. 10 Den dagen, lyder ordet fra Herren, Allhærs Gud, skal dere innby hverandre til gjestebud under vintre og fikentre.

1

וַיִּרְאֵנִי – «lot meg se»: Denne formen av roten for «å se» avbryter og markerer en avvik fra den sedvanlige «jeg løftet mine øyne», hvilket knytter den sammen med den påfølgende visjonen, som også bærer dette kjennetegnet.

עַל-יְמִינֵי – «sto til høyre for ham»: Høyre/venstre er retningsanvisninger som også kjennetegner og knytter de to sentrale visjonene sammen. (jf. Sal 109:6)

וְהָשֵׁט / לְשָׂטָן – «opponere» / «Satan»: Som ellers i det hebraiske språket er substantiv avledet av verbet. Etymologien til det hebraiske ordet שָׂטָן bærer betydningen motstander/opponent. Roten שָׂטָן finnes i mange semittiske språk, og enkelte forskere har foreslått at roten er avledet av שׂוּט – «å vandre omkring» men dette anses å være en folkeetymologi uten reell vitenskapelig dekning. Disse to røttene, שָׂטָן og שׂוּט, sammenstilles i Jobs bok 1:7 og 2:2. Substantivet opptrer 27 ganger i Det gamle testamentet og verbet 6 ganger. I Sakarja 3:1 opptrer både verbet og substantivet.

Substantivet kan betegne både menneskelige og gudommelige motstandere. Jobs bok bruker substantivet ofte, og i 1:6 regnes הַשָּׂטָן som en del av בְּנֵי הָאֱלֹהִים («Guds sønner»). Dette har gjort at enkelte har tolket figuren i retning av funksjon mer enn karakteristik, en funksjonær i det himmelske rettsvesen. Torczyner (sitert hos Ringrener en talsmann for dette synet og sier at «slik som kongene i Midtøsten hadde sine undersåtter under oppsyn har også Gud Satan, som ‘Guds øyne’ til å fare omkring i verden og sjekke folkets lojalitet.» (Torczyner, sitert hos Ringgren s.v. שָׂטָן). von Rad hevder også at Satan fungerer som en anklager i en (himmelsk) rettssal og på ingen måte er en demonisk skapning.

I Num 22:22 finner vi at Guds engel (מלאך יהוה) stiller seg i veien for profeten Balaam som hans motstander (לשטן) for å motarbeide ham. Denne episoden bærer mange likhetstrekk med figurene i Sakarjas visjon. Josva står fremfor Herrens engel og har Satan (והשטן) på sin høyre side, rede til å anklage (לשטנו) ham. Hvis vi kaster et blikk på Sal 109:6 finner vi at motstand og ondskap er kvaliteter som opptrer sammen og som gjensidig forsterker hverandre: הַפְּקֹד עָלָיו רָשָׁע; וְשָׂטָן, יַעֲמֹד עָלָיו: - (שטן, s.v. TDOT) Vi er her midt inne i det ondes problem.

שוט opptrer 28 ganger jevnt distribuert utover i GT og med få unntak later det til å tilhøre (post)eksilsk tid. Som bevegelsesverb ser det ikke ut til å angi en bestemt retning mot en konkret destinasjon. Dette betyr imidlertid ikke at bevegelsen er målløs, men at den kan forstås som en bevegelse som dekker et gitt område («å streife over»). Dette gir verbet konnotasjonen «å se», «undersøke» og «utforske». (jf. Jeremia 5:1, Am 8:11-12) (Ringgren s.v. שוט)

יְנַעַר – «vise deg til rette»: Bortvisningen av Satan er forløperen til syndeskyldens borttagelse og, i analogi, plaggenes renselse. På samme måte som deportasjonen var en konsekvens av egne handlinger, ser vi også her at anklageren er den som blir anklaget. I begge tilfeller tilfaller den endelige domsmakten Guds hender.

הָלוֹא זֶה אוֹד, מִצָּל מֵאֵשׁ – «en brann revet ut av ilden»: Samme uttrykket finner vi i Am 4:11.

3

וַיְהִי וְשָׂעָ, הָיָה לְבָשׁ בְּגָדִים צוֹאִים – «Josva var kledd i skitne klær»: Ordet צוֹאִים betegner det Meyers kaller «en ekstrem tilstand av skittenhet» (Meyers 1987: 187) og roten brukes i Deut 23:14 om ekskrementer. Denne sammenhengen mellom synd og skittenhet reflekteres også i Jesajas kallsopplevelse i Jes 6:5-7 hvor levende ild berører hans lepper. Renhet som uttrykk for hellighet er et gjennomgående tema i den bibelske teologi.

4

הִסִּירוּ – «ta av»: Ordet er avledet av roten סור (jf. Deut 17:11.20 og Jos 23:6 «...ikke viker fra budet, hverken til høyre eller venstre» og Ordsp 13:9 «...trekke seg vekk fra det onde» (מרע). I Ordspråkene 15:24 kan vi lese: «For den kloke (למשכיל) går livsveien (ארח חיים) oppover (למעלה), og da unngår (סור) han dødsriket (משאול) der nede (מטה)» (jf. Ordsp 13:9 og 16:17). Vi ser av bruken at

grunnbetydningen er «å bevege seg bort» fra noe og da hyppig brukt metaforisk med etiske dimensjoner. Vi legger også merke til at ordet står i parallellisme med roten עבר «å krysse over»

עבר – «å krysse/passere over»: Dette er et så viktig ord i den gammeltestamentlige teologien at jeg ønsker å gjøre en litt mer detaljert undersøkelse av dets innhold. Ifølge *TDOT* er det usikkerhet omkring etymologien. Enkelte forskere har sett en sammenheng med ordet «hebreer» (עברי) men dette anser *TDOT* som usannsynlig. Roten, belagt i alle semittiske språk, refererer generelt til en målrettet forandring fra posisjon a til b. Talerens posisjon definerer denne bevegelsen som «å nærme seg» eller «fjerne seg fra».

Roten opptrer 547 ganger jevnt distribuert gjennom hele GT: 20 i Genesis, 12 Exodus, 34 Jesaja, 3 Daniel, 25 i Salmenes bok, 22 i Esekiel, osv. Nominale avledninger av roten opptrer 90 ganger, bla. 2 i Gen 50:10-11, 3 i Jesaja, 3 Esekiel (1:9,12, 10:22) for å nevne noen sentrale steder.

Blant de forskjellige synonymmer kan nevnes (גז) (Num 11:31 og Sal 90:10) som kun brukes i den figurative betydning av «å passere forbi i hurtighet». I Job 9:11 finner vi עבר i parallellisme med ויהלף, «å fortsette/passere videre». Et annet synonym finner vi Jobs bok 7:11 der ותעביר את-עוני står i parallellisme med «å løfte overtredelsene bort» (תשא פשעי).

Verbet beskriver viktige hendelser i Israels historie. I Josva 1:2 leser vi: עבר את-היַרְדֵּן, som betegner passeringen over Jordan og dermed inngangen til det lovede landet. I Esek 16:8 brukes ordet om Guds frelsende gjerning ovenfor Jerusalem (עליה וְאָעָבַר). Dette kan med fordel leses i sammenheng med hendelsen i Ex 33:22 hvor Guds herlighet «går forbi»: וְהָיָה בְעֵבֶר כְּבֹדִי.

הבגדים הצאים – «Skitne klær»: Dette må ses i sammenheng med at synden «skal løftes» (jf. Ex 19:4) og at dette har et analogt metaforisk utslag i skitne plagg som skal renses. (Jf. Ex 19:14, Jes 35:8)

מְהִלְצוֹת - «høytidsklær». Dette opptrer bare her og i Jes 3:22. I Jesaja opptrer det i en oppramsning som varer fra 3:18 til 3:24 der stas og pynt kontrasteres med sine motsetninger. For eksempel blir «høytidsklær» byttet ut med «striesekk».

5

וְאָמַר – «og jeg sa»: Sakarja trer her ut av den passive rollen som mottaker av visjonen og inntar en aktiv rolle.

צָנִיף טְהוֹר עַל-רֹאשׁוֹ – «sett en ren turban på hans hode»: Ordet turban opptrer 6 ganger i Det gamle testamentet. Et av tilfellene opptrer i den ovenfor nevnte listen i Jesaja (Jes 3:18-24) over stasplagg. Plaggenes etiske dimensjon kommer tydeligere til syne i Job 29:14 hvor han sier: «Jeg kledte meg i rettferd, den var min drakt (וַיִּלְבָּשֵׁנִי), rettferdig dom var min kappe og min turban (וְצָנִיף). I Jesaja 62:3 opptrer det i utsagnet «Du skal bli en herlig krans (עֲטֹרַת תְּפָאֲרֶת) i Herrens hånd, et kongelig diadem (וְצִנּוּף) som din Gud har i hånden».

Et synonymt bilde til turban finner vi i Sakarjas senere beskrivelse av det hodeplagget som skal plasseres på Josvas hode, som da omtales som en krone «עֲטֹרוֹת» (Sak 6:11).

7

אֶם-בְּדַרְכֵי תִלְךָ וְאִם אֶת-מִשְׁמְרֹתַי תִּשְׁמֹר – «vandre på min vei og holde mine formaninger»: Dette utsagnet er et direkte uttrykk for omvendelsen og får et uttrykk i «oppreiste mennesker» (הַעֲמֻדִים).

אֶת-הַצִּדִּיקִי: «mitt hus» (tempelet): står i parallellisme med אֶת-בֵּיתִי

בֵּין הָעֲמֻדִים הָאֵלֶּה: «disse som gjør tjeneste her»: «Å stå» er en tilstand som beskriver både Josva i 3:3-4 Satan i 3:3 og Herrens engel i 3:5. I 3:7 finner vi roten עמד i et ordspill med ordet for tempelsøylene.

8

צֶמַח – «Spire»: Dette ordet kan ses i forhold til roten ראש «hode»/«begynnelse» og «Serubabels hender som skal grunnlegge og fullføre» i 4:9, og «den dagen da det begynte i det små» (קִטְנוֹת) i 4:10, og «den unge mannen» (הַנְּעָר) i 2:8.

Alt dette peker fremover mot 6:12 «se, det kommer en mann, hans navn er Spire (צֶמַח), under ham skal det spire (יִצְמַח) og gro. Han skal bygge Herrens tempel (אֶת-הַיְכָל יְהוָה)». Navnet «Spire» er ekstremt pregnant og vekker til live en hel flora av konnotasjoner slik som grunnleggelse, livskraft og velsignelse.

Lest sammen med tilleggsopplysningen om at steinen har sju øyne er det naturlig å se den i sammenheng med parallellvisjonen av menoraen. Da blir dennes eksplisitte og detaljerte botaniske utforming betont med det resultat at det symboliserer livskraft og vekst.

Sett sammen med det overordnede tema om tempelets gjenoppbyggelse kan vi tolke spiren slik at den betegner grunnsteinen i dette foretagende. Dette aktualiseres spesielt i forbindelse med 4:9 «Serubabel har lagt grunnen for dette hus». Tar vi neste utsagn med i betraktning, «hans hender skal også fullføre det», kommer turbanen, nevnt i 3:5, med i spill, som skal være på hodet, עַל-רֵאשׁוֹ, og således er et uttrykk for totalitet.

9

הַיָּהוָה הָאֶבֶן – «Se! Steinen»: Ordet stein er i det bibelske univers et meget pregnant symbol som følger Israels historie. Steiner fungerer som altere (Gen 12:7) og vitner om viktige hendelser som f. eks krysningen av Jordan (Jos 4:6). Referansen til dens øyne peker samtidig på Jakobs drøm i Betel (Gen 28:11)

עַל-אֶבֶן אֶחָת, שִׁבְעָה עֵינָיִם; הַיָּהוָה – «På denne ene stein med sju (par)øyne»: Denne opplysningen bidrar til at det er rimelig å se denne visjonen som en parallell til den påfølgende visjonen av menoraen som tilskrives samme egenskap. עֵינָיִם blir av enkelte tolket i betydningen «fasetter».

מִפְתַּח פְּתָחָהּ – «risser jeg den innskrift»: Denne opplysningen bringer Esek 4:1 inn i spill, hvor vi leser: «Du menneske, ta en murstein og legg den foran deg! På den skal du risse inn en by, Jerusalem.»

בְּיִוֵּם אֶחָד – «en eneste dag»: Dette uttrykket peker frem mot den eskatologiske uttalelsen i 14:9, «den dagen skal Herren være èn»

4 1 Engelen som talte med meg, vekket meg på nytt, som når en mann vekkes opp av søvnen. 2 Han spurte meg: "Hva ser du?" Jeg svarte: "Jeg ser en lysestake som er av gull helt igjennom. På toppen har den en oljeskål og sju lamper med sju rør til hver av lampene, som sitter øverst på den. 3 Ved siden av står to oliventrær, ett til høyre for oljeskålen og ett til venstre." 4 Jeg tok til orde og spurte engelen som talte med meg: "Hva betyr dette, Herre?" 5 Engelen som talte med meg, sa: "Vet du ikke hva dette betyr?" Jeg svarte: "Nei, Herre." Da tok han til orde og sa til meg:

Dette er Herrens ord til Serubabel: Ikke ved makt og ikke ved kraft, men ved min Ånd, sier Herren, Allhærs Gud. 7 Hvem er vel du, du mektige fjell? Foran Serubabel skal du bli til en slette. Han skal føre toppsteinen fram, mens jubelropene lyder: "Nåde, nåde være med den!!" 8 Herrens ord kom til meg, og det lød så: 9 Serubabels hender har lagt grunnen til dette hus, hans hender skal også fullføre det. Da skal du sanne at Herren, Allhærs Gud, har sendt meg til dere. 10 Ja, alle som har ringeaktet den dagen da det begynte i det små, skal glede seg når de får se blyloddet i Serubabels hånd. - De sju er Herrens øyne som farer over hele jorden.

11 Da tok jeg til orde og spurte ham: "Men hva betyr de to oliventrærne som står til høyre og til venstre for lysestaken?" Igjen tok jeg til orde og spurte ham: "Hva betyr de to olivengrenene ved siden av de to gullrørene som leder den gyldne oljen ned fra dem?" 13 Han sa til meg: "Vet du ikke hva de betyr?" "Nei, herre," svarte jeg. 14 Da sa han: "Det er de to som er salvet med olje. De står for ham som er herre over hele jorden."

1

וַיְעִירַנִי – «og han vekker meg»: I Sak 13:7 finner vi ordet brukt som imperativ (עוּרִי) våkn opp! med et sverd (חֶרֶב) som subjekt. I Hab 2:19 brukes imperativen i parallell med (הִקְיִצָה) og med et tre (עֵץ) og en stein (אֶבֶן) som subjekt. Jes 52:1 åpner med to tilfeller av imperativen med referanse til Sion og Jerusalem «Sion våkn opp, våkn opp og kle (לְבָשִׁי) deg i kraft! (עוּדִי) Ta på deg (לְבָשִׁי) ditt høytidsskrud (בְּגָדֵי תְפָאֲרֶתְךָ), Jerusalem, du hellige by!» (jf. Esek 16) I Jes 51:9 opptrer imperativen tre ganger med Gud som subjekt «Våkn opp, våkn opp, du Herrens arm, våkn opp og kle deg i kraft.» (jf. v 17). I Dom 5:12 opptrer det fire ganger omkring navnet Deborah som står i ordspill med «dabri» (tal du) og i parallellisme med (קוּם) (jf. Salme 44) Denne parallellismen finner vi og i Sal 44:23.26.

מְשֹׁנָה – «søvnen»: Ordets rot שָׁנָא, opptrer 23 ganger i Det gamle testamentet (jf. Sal 127:2). At profeten ble vekket som fra søvn trenger ikke å bety at profeten sov. Det kan heller uttrykke den profetiske bevissthet om at den visjonære opplevelsen er like forskjellig fra normal bevissthet som våkenhet er fra søvn (Meyers 1987: 229).

מְנוֹרָה – «kandelaber» / «menora»: Ordet «lampe» opptrer tre ganger i dette verset (מְנוֹרָה / נֵרֹתֶיהָ), i likhet med tallet «sju» som også opptrer tre ganger. Samtidig opptrer ordet רְאֵשָׁה to ganger.

וּגְלָהּ – «bolle» / «kule»: Ordet er en hunkjønnnsform av roten גול og uttrykker en sirkulær form. Roten bærer betydningen «kilde» i Jos 15:19 og Dom 1:15 (tre forekomster). Roten opptrer også i betydningen «en sfærisk form» i 1 Kg. 7:41 der vi får høre at to søyler (עמדים) bærer på toppen (ראש) skåler (וגלת) på søylehodene (הכתרת). Som arkitektonisk begrep gjengis ofte גְלָהּ på engelsk med «astragal» (Meyers 1987:238). I tabernakeltekstene (Ex 25:31, 37:17) brukes ordet גביעה i stedet for ordet גְלָהּ som vi finner her. גביע er en rot som uttrykker en konveks form og betegner således blomstens «beger». I Gen 44:2 opptrer roten (גביע) som et drikkebeger, i likhet med flertallsformen גבעים i Jer 35:5 som gjengis med norsk «begre».

עַל-רֹאשׁוֹ – «øverst»: Dette uttrykket viderefører den kontinuerlige bruken av denne roten som preger hele den sentrale del av Sakarjas visjonsserie (den sentrale dobbelvisjonen i Sakarja 3-4). Sett i kontrast til de omkringliggende visjonene som er konsentrert omkring tallet fire, som uttrykk for jorden og dennes fire himmelretninger, ser vi at visjon-sekvensen i sin helhet beskriver en oppstigning og en nedstigning, analogt med den Sion-teologi vi finner uttrykt hos Sakarja og i Det gamle testamentet generelt.

וְשִׁבְעָה נְרֵיָהּ עָלֶיהָ--שִׁבְעָה וְשִׁבְעָה – «sju lamper, sju, sju rør»: Den norske oversettelsen, i likhet med LXX, sløyfer den midterste av den trefoldige benevnelsen av tallet som vi finner i den masoretiske teksten. Det første sjutallet refererer til antall lamper, det siste til antall «dyser» mens det midterste sjutallet er mer usikkert med hensyn til referanse ettersom det ikke er knyttet til et substantiv. På grunnlag av dette ser det ut til at det midterste sju tallet er et «ekstratall» innskutt i teksten.

3

וּשְׁנַיִם – «to»: Ved siden av den trefoldige repetisjonen av sjutallet (jf. Jes 6:3) er totallet nevnt hele fem ganger i denne visjonen. Vi finner det i vers 3, 11, 12 (to forekomster) og 14. Disse skaper, ifølge Meyers, «parvise symbolske objekter som representerer det duale lederskap i Jehud» (Meyers 1987:236)

וַיְהִי – «oliventrær»: Ettersom disse trærne kan bli opptil tusen år gamle var de i den bibelske verden et uttrykk for noe vedvarende og for rettskaffenhet (Meyers 1987:239). Samtidig bærer de frukter som er oljeholdige og som må sees i sammenheng med utsagnet om «de to sønner av olje» i v. 14. Olje er samtidig en viktig del av salvelsen under kroningsseremonien. (jf. Sak 6:11-13)

Sakarjas bruk av oliventrær i denne visjonen kan med fordel ses i lys av Ex 27:20: «Du skal gi

Israelittene påbud om å skaffe deg ren (זך) olje (שמן) av knust oliven (זית) til lysestaken (למאור) som skal lyse (som skal gå opp (להעלות) i lampen (נר) fra kveld til morgen (תמיד) (gjennom mørket/natten, egentlig: «utstrakt» / «kontinuerlig»).

זְרַבְבָּל – «Serubabel»: Navnet bærer roten frø sammen med Babylon (i. e. «det som spirte frem i Babylon» det vil si, omvendelse/anger.

7

אֶת-הָאֶבֶן הָרִאשׁוֹנָה – «grunsteinen»: Dette uttrykket kan gjengis med «den første steinen», hvilket igjen gir et fruktbart ordspill til Serubabels navn. Dette er en meget nær parallell til den forutgående visjons beskrivelse av han som skal komme som heter «Spire» og den steinen som ble lagt ned foran Josva.

שִׁבְעַת עֵינֵי יְהוָה – «De sju er Herrens øyne»: Denne uttalelsen kommer helt i slutten av orakelutsagnet, nesten som et etterslep, og det er således ikke helt tydelig hva som er Herrens øyne. Det mest naturlige er å se det i sammenheng med menoraens sju lys.

Femte visjon og orakel 5:1- 5:4 «Bokrullen»

5 1 Da jeg igjen løftet øynene, fikk jeg se en flygende bokrull. 2 Engelen spurte meg: "Hva ser du?" Jeg svarte: "Jeg ser en flygende bokrull som er tjue alen lang og ti alen bred." 3 Så sa han til meg: Dette er forbannelsen som går ut over hele landet. Fra nå av skal hver tyv utryddes etter det som står i bokrullen, og enhver som sverger, skal fra nå av utryddes etter det som står i den. 4 Jeg lar forbannelsen gå ut, lyder ordet fra Herren, Allhærs Gud. Den skal komme inn i tyvens hus og inn i huset til den som sverger falskt ved mitt navn; den skal slå seg til i deres hus og ødelegge det, både treverk og stein.

וְאֶשָׂא עֵינַי וְאָרָאָה - «da jeg igjen løftet øynene fikk jeg se»: På ny ser vi denne strukturerende formuleringen opptre. Det interessante med utsagnet «da jeg igjen», er at det benytter seg av formuleringen: וְאָשׁוּב, «jeg vendte tilbake», som representerer hele profetens anliggende, et kall til omvendelse, slik profeten selv har gjort.

1

מְגִלָּה עֹפֶרֶת – «en flygende bokrull»: Denne tilstanden, å fly, definerer denne og den påfølgende visjon (5.9) og befinner seg i et mellomstadium «mellom himmel og jord». Den er et ledd i den nedadgående bevegelsen som kulminerer i den siste visjonens fokus på jorden.

3

הַשְּׁבַע – «sverger»: Ordet for «å sverge» viser et interessant aspekt ved sjutallet. Dets symbolske betydning av helhet/fullstendighet utnyttes for å uttrykke «å sverge». Dette kommer jeg tilbake til i min behandling av tallet sju i kapitlet om symboler.

הַגֵּבַב – «tyven»: At tyven skal utryddes er et uttrykk for at utsagnet fra Sak 3:2, «måtte Herren vise deg til rette, Satan!», nå er blitt iverksatt og gjenoppbyggelsen er påbegynt, er på vei til jorden, og at dette innebærer en utryddelse av det som går mot Guds vilje. Dette utsagnet peker frem mot «da skal Herren være èn og hans navn den eneste» (Sak 14:9). Denne tyven peker samtidig over til neste visjon, hvor vi møter den ondskapen som tyven representerer personifisert som en kvinne.

Et interessant skriftsted i forbindelse med dette kan vi finne i Ordsp 24:13- 14 som skriver at «andre gjør opprør mot lyset (אֹר-בְּמַרְדֵּי). De kjenner ikke lysets veier, holder seg ikke på (יִשְׁבוּ) dets stier. Før det blir lyst (לְאוֹר), står drapsmannen (רוֹצֵחַ) opp (יָקוּם) ... Om natten (וּבַלַּיְלָה) er tyven (כַּגֵּבַב) på ferde.

4

וְאֶת-עֲצָיו וְאֶת-אֲבָנָיו – «treverk og stein»: Disse to ord peker tilbake på de to fremstående symbolene som brukes i den sentrale dobbelvisjonen, og vi leser her at de er husets bestanddeler. Huset har da gjennom visjonsserien rukket å bli en viktig del i det overordnede tempel gjenoppbyggelsesprosjekt.

Sjette visjon 5:5- 5:14 «Kvinnen i efa-målet»

5 Engelen som talte til meg, kom fram og sa til meg: "Løft nå øynene og se hva som kommer fram der." 6 Jeg spurte: "Hva er det?" Han svarte: "Det som kommer fram der, er et efa-mål." Så sa han: "Dette er det en kan se i hele landet." 7 Men se, da blyloddet ble løftet opp,

satt det en kvinne i efa- målet. 8 "Dette er ondskapen," sa han. Så kastet han henne tilbake i efa- målet og la blysteinen over åpningen. 9 Jeg løftet øynene og fikk se to kvinner som kom fram. Vinden fylte vingene deres, for de var som storkevinger. De løftet efa- målet opp mellom himmel og jord. 10 Da spurte jeg engelen som talte til meg: "Hvor skal de med efa- målet?" 11 Han svarte: " De skal til Sinear landet og bygge et hus for henne. Når det er ferdig, skal hun settes ned der på sin plass."

6

מַה-הֵי? – «Hva er det?»: Profetens spørsmål røper at han ikke vet, noe som er gjennomgående i Sakarjas visjonsserie. (1:9, 2:2, 2:6, 4:4,5, 11, 12, 13, 5:6, 6:4) Engelen svarer at «det er det man kan se i landet». Så avdekkes innholdet, og ondskapen avsløres av Gud. Vi er vitne til hans altoverskuende øyne som kan skue selv det som er skjult for mennesket.

11

עַל-מְכוּנָתָהּ – «på sin plass» er analogt med utsagnet i 3:2 og 2:4

Sjuende visjon og orakel 6:1- 6:15 «De fire vognene»

6 Så løftet jeg øynene igjen og fikk se fire vogner som kom fram mellom to fjell, og fjellene var av kobber. 2 For den første vognen var det røde hester; for den andre var det svarte hester; 3 for den tredje vognen var det hvite hester, og for den fjerde vognen var det flekkete røde hester. 4 Da tok jeg til orde og spurte engelen som talte med meg: "Hva betyr disse, herre?" 5 Engelen svarte og sa til meg: "Det er himmelens fire vinder, som farer ut etter at de har trådt fram for ham som er herre over hele jorden. 6 Vognen med de svarte hestene drar mot landet i nord, og de hvite følger etter dem. De flekkete drar mot landet i sør." 7 Da dro de røde ut, og de var ivrige etter å komme av sted for å fare ut over jorden.. Da sa han: "Av sted og far ut over jorden!" Så for de av sted ut over jorden. 8 Da ropte han til meg: "Se, de som drar mot landet i nord, skal la min Ånd finne ro i landet der i nord." 9 Herrens ord kom til meg, og det lød så: 10 Ta imot gaver fra de landflyktige, fra Heldai, Tobia og Jedaja, og gå på denne dagen inn i huset til Josjia, Sefanjas sønn, dit de er kommet fra Babylonia. 11

Du skal ta imot sølv og gull og lage kroner. Så skal du krone øverstepresten Josva, Jehosadaks sønn, 12 og si til ham:

Så sier Herren, Allhærs Gud: Se, der kommer en mann, hans navn er Spire, under ham skal det spire og gro. Han skal bygge Herrens tempel, 13 ja, han skal bygge Herrens tempel. Han skal vinne ære og makt. På sin trone skal han sitte og herske; ved hans trone skal det være en prest, og mellom dem skal det være fred. 14 Kronene skal være i Herrens tempel til minne om Helem, Tobia, Jedaja og Hen, Sefanjas sønn. 15 Folk skal komme fra fjerne land og være med på å bygge Herrens tempel. Da skal de sanne at Herren, Allhærs Gud, han har sendt meg til dere. Dette skal skje hvis dere adlyder ordet fra Herren deres Gud.

1

אַרְבַּע מְרֻכְבוֹת יְצֵאוּת, מִבֵּין שְׁנֵי הַהָרִים – «fire vogner som kom frem mellom to fjell»: Den siste visjonen åpner igjen med tallet som kjennetegner jordens fire himmelretninger sammen med beskrivelsen av vognene som kommer frem mellom fjellene. Billedlig er vi da nede igjen fra fjellene og det karakteristiske ordet מְרֻכְבוֹת antyder at vi har vært med på en himmelreise. Dette ordet ble senere brukt for å beskrive en oppstignings-mystikk (merkaba).

2

בְּמִרְכָּבָה הָרִאשׁוֹנָה – «For den første vognen»: Denne visjonen er så å si utelukkende konsentrert om firetallet og teksten tar seg god tid til å nummerere hver enkelt farge, to i hvert av versene 2 og 3. Vers 5 nevner «himmelens fire vinder» og bruker uttrykket «Herre over hele jorden.» I vers 6 begynner en ny oppramsing med hver sin farge og himmelretning. I vers sju kommer hele tre gjentakelser av utsagnet «over hele jorden»

3. Symboler

Tallsymbolikk

Interessant nok er det ingen egne tegn som uttrykker tall på hebraisk. Gjennom Bibelen er versene nummerert med respektive alfabetiske tegn for hvert tall. א = 1, ב = 2, ג = 3, osv. Dette vil si at de hebraiske bokstavene uttrykker både bokstav og tall samtidig. Videre har ordet for «bok», ספר, samme røtter som ordet for nummerering og telling.

På grunnlag av notiser skrevet i margin ved slutten av enkelte overleverte bibelmanuskripter kan vi se at masoretene nøysomt telte vers, ord og bokstaver. Det vil med andre ord si at en teksts matematiske sentrum har relevans for selve strukturen, og at tall ble brukt som et kompositorisk verktøy. Samtidig finner vi at tall ikke bare strukturerer, men også at spesifikke tall tilførte tekstene symbolsk mening, for ikke å snakke om skjønnhet og dybde. En mer praktisk begrunnelse for de masoretiske notisene er at den omhyggelige telling gjør det lettere å kontrollere at avskriften er korrekt.

Bibelen benytter seg av en rekke forskjellige tall for å uttrykke forskjellige symbolske konsepter. Goliat utfordrer Israelerne i 40 dager, Ezekiel lå på siden i 40 dager, Jona advarer Ninive at de vil ødelegges om 40 dager. Presten Eli var dommer i 40 år, David, Saul og Joasj regjerte alle 40 år hver. På grunnlag av dette kan vi se at tallet oppviser et temporalt aspekt med sin stadige referanse til tid, hvilket det nesten utelukkende gjør i Bibelen. Vi ser samtidig at tidsreferansen angir et bestemt, men udefinert tidsrom. Det er derfor sannsynlig at de har en symbolsk mening.

I Bibelen finnes det mange andre tall som bærer sine respektive symbolske betydninger. Kanskje det viktigste symbolske tallet i Bibelen, og spesielt i Sakarjas visjonsrekke, med sin sentrale menoravisjon og fundamentale menorastruktur, er tallet sju. Jeg finner det derfor hensiktsmessig å gjøre en nærmere undersøkelse av bruken av sjutallet i Det gamle testamentet, for å se om det kan kaste noe lys over vår lesning av Sakarjas visjonsserie.

En omfattende samling materiale og diskusjon om sjutallet i Det gamle testamentet finnes i *Old Testament Dictionary* (s.v. שָׁבַע, 336-367) og sidetall i det følgende viser til denne artikkelen. Først litt om sjutallets mening og funksjon i den israelittiske omverdenen:

I Mesopotamia var sjutallet svært viktig i forskjellige nummereringer. Nummereringen av Isjtars

navn teller sju, Enlil manifesterer seg selv i form av sju stjerner (jf. Åp 1:20), i Enuma Elish finner vi «sju lamasu» i stjerne kataloger som representerer de sju guder. Sjutallet representerte en selvomsluttende enhet, en fullstendighet. Tallet sju kunne således også representere universets totalitet. Zigguraten i Borsippa ble kalt «tempelet for universets sju aggregater» og zigguraten i Babylon hadde sju etasjer. (s. 344). Dette betydningen av fullstendighet gjorde tallet anvendelig for temporære inndelinger og periodisering. I Gilgamesj-eposet ender floden etter sju dager. (jf. hvor viktig sjutallet er i forhold til den bibelske flodhendelsen). Sjutallets fullstendighet gjorde anvendelig for besvergelses og ritualer, noe vi også ser i hebraisk.

I Ugarit signaliserte også tallet sju en tanke om fullstendighet og vi finner Baals sju hypostaser hyppig benyttet i ritualer. Det ugarittiske Aqhat-eposet benytter et 1-6/7-skjema for å gjenfortelle en seks dagers ofring og det påfølgende gudommelige svaret på den sjuende dag. Denne skjematisk inndelingen av dagene, der seks er repetisjoner som kulminerer på den sjuende, brukes også i Keret-eposet og i andre myter. I likhet med betydningen av totalitet brukte akkadisk tallet sju for å uttrykke fylde og kraft; det som blir oppgitt å være sju hadde en slik kraft i seg.

Som vi ser var ikke Bibelen og den jødiske kultur den eneste som knyttet sterke symbolske konnotasjoner til tallet sju, og da særlig med hensyn til det hellige. I Det gamle testamentet overgår tallet sju det helt konkrete tallet og inkluderer elementer av fullstendighet, energi og fylde (s. 349)

Nummereringen av de sju nasjoner i Deut 7:1 og Jos 3:10; 24:11 og i den sjudelte offerlisten i Deut 12:6 bringer betydningsnyansen av totalitet. Bruken av tallet sju i opptellingen av generasjonene i Gen 4:17-18 peker mot totaliteten av en selvomsluttende tidsenhet. Samsons kraft kommer direkte fra de sju lokkene i hans hår (Dom 16: 14.19) og sjutallet er her også med på å forsterke inntrykket av fylde og styrke. Samson bindes senere med sju buestrenger (Dom 16:7-8) og onde gjerninger kommer sjufoldig tilbake til overtredereren (Sal 79:12, jf. Deut 28:7.25).

Ideen om fullstendighet gjør samtidig tallet sju betydningsfullt i forbindelse med velsignelser og forbannelser. Et eksempel på dette er forbannelsen Deut 28:22. Denne symbolikken gir også en grad av intensitet til plagene i Lev 26:18.21 og 24, og i Exodus 7-10. I Gen 4:15 brukes også tallet sju for å fremheve totalitet: Den som legger en hånd på Kain vil bli hevnet sjufoldig.

Det er blant annet denne tanken om totalitet som ligger til grunn for metaforen vi møter i Sak 3:9 om de sju par med øyne på den ene stein. Sakarja 4:2 og 10b plukker dette opp igjen og forsterker motivet gjennom bildet av de 7 x 7 steder av opplysning på de sju lamper. Disse lampene tolkes

som Guds øyne som strekker seg gjennomtrengende ut over hele verden.

Sakarjas lysestake knyttes gjennom dens sjufoldighet til den menoraen som vi finner i Ex 25:31-40 og Num 8:2. Tallet sju uttrykker lampens omfattende lyskraft, og som visjon knytter den an til den øvrige apokalyptiske litteratur. Sjutallet har en særlig betydning i apokalyptisk materiale hvor det angir en totalitet som uttrykker fullkommenheten ved gudommelige handlinger. 1 Enok 20 forteller om sju erkeengler, og i Johannes Åpenbaring videreføres dette motivet med de sju ånder fremfor Guds trone (Åp 1:4, 4:5), de sju lysestaker (1:13), sju stjerner (1:16), sju segl (5:1), sju trompeter (8:2), sju tordendrønn (10:3- 4) og dragen med de sju hoder og sju diademer eller kroner (12:3).

Sjutallets evne til å uttrykke en omfattende totalitet forklarer også bruken av tallet i forbindelse med seremonier og ritualer. Gen 33:1-3 forteller om en sjufoldig bukking som uttrykker en total underkastelse. Renselsesritualer inneholder også ofte sjufoldige elementer (Lev 4:6,17, 8:11 etc.).

Menoraen: מנורה

I Israel og Syria er det gjort arkeologiske funn av lamper fra bronsealderen. Disse lampene var formet som dype boller med sju dyser i ytterkant for innføring av veker (*Encyclopedia Judaica*, s. v. «Menorah», s. 1355). I Bibelens fortelling innehar kandelaberet en fremtredende rolle blant tempelets rekvisitter, både i tabernaklet reist i ødemarken og i tempelet i Jerusalem. Som rekvisitt til tabernaklet nevnes menoraen i to parallelle skriftsteder. (Ex 25:31-40 og 37:17-24). Dens mønster/utforming ble vist til Moses av Gud på Sinai fjellet (Ex 25:40) sammen med tabernakelets form og dets inventar. (Ex 25:9). Dens utforming var seks grener, tre på hver side, vendt oppover i kurve fra menoraens sentrale stamme, som sto på en base (Ex 25:31).

Menoraen i de gammeltestamentlige tekster

Ordet «menora» opptrer 42 ganger i Bibelen og da hovedsakelig i forbindelse med hellighet. Ordet blir oftest brukt i Pentateuken med 27 treff. (Exodus 20, Levitikus 1 og 6 ganger i Numeri). Ordet opptrer i to forskjellige stavemåter: Det opptrer 24 ganger i *scriptio defectiva*, eller det vi kunne oversette med «kortform» (מנרה) og bare 3 ganger i *scriptio plena* (מנורה), det vi kunne kalle «fullform» (Ex 25:31 og Num 8:2-3). Vi ser da at Pentateukens første og siste bruk av ordet

«menora» er skilt ut i *scriptio plena*. Foruten disse tre tilfeller av *scriptio plena* i Pentatuken brukes denne stavemåten bare en gang ellers og det er i Sakarja 4:11. Sakarja 4:2 er det eneste stedet som bruker מְנוֹרָה. I de to parallelle tekstgruppene i Exodus hvor ordet מְנוֹרָה opptrer, i 25-31 og 35-40, er det med ti tilfeller i hver (Labuschagne 1993).

I Exodus 25:31- 40 finner vi den følgende beskrivelsen av menoraen:

Du skal lage en lysestake (מְנוֹרָה) av rent (טָהוֹר) gull. Den (הַמְנוֹרָה) skal være hamret (מִקְשָׁה) arbeid, både foten (יְרֵכָה) og selve staken (יֵרֵכָה). (גְּרֵנֵנֶה) (יְרֵכָה) skålene (וּקְנֵה) på den med knopper (כַּפְתָּרִיָּה) og blomster (וּפְרָחִיָּה) skal gå i ett med staken.

מִקְשָׁה - Roten betegner «et rundt arbeid, formet ved hamring» (jf. synonymet רָקִיעַ), «oppreist», «helt stykke». Roten brukes 28 ganger i Det gamle testamentet. Vi finner ordet brukt i Jesaja 3:24 om hår, og da med referanse til en kurvet form, i betydningen «knytt opp rundt og hardt». Roten benyttes ellers i 2 Kong 17:14, Neh 9: 16-17; Jer 7:26 og 17:23 i betydningen «å knyte»/«gjøre sin nakke hard», som et antonym til «å høre» eller «å være lydlig». I Ex 7:3 og Sal 95:8 brukes det om «å gjøre sitt hjerte hardt», i Deut 2:30 og Job 9:4 om å «stivne i ånden» (være uvennlig/hard) og i parallellisme med וְאָמַץ «bli resolutt». Deut 10:16 sier at «man skal omskjære sitt hjerte slik at man ikke lenger blir hard».

יְרֵכָה – Kommer fra en rot som betyr «å være bløt»; og bærer primært betydningen «hoften» (fra dens mykhet). Som eufemisme finnes betydningsnyansen: «kjønnsorganer» og brukes figurativt om «skinke», «side», «lår». Roten opptrer totalt 34 ganger i Bibelen. I Ex 40:22 og 24 viser det til møteteltets (מִוֵּעַד בְּאֵהָל) tabernakel (הַמִּשְׁכָּן) «flanke/vinge/side» (יָרֵךְ). Hunkjønnsformen vi møter i forbindelse med menoraen brukes med betydningen «stamme»/«fot».

קְנֵה – Kommer fra en rot som har betydningen: «strå», «stav», «rør», «tube», «gren». Den opptrer i Det gamle testamente 62 ganger.

גְּבִיעֵיָהּ - Fra en rot som betyr «konveks». Brukes om et «krus» eller en «kalk», og i analogi om en blomsts «beger». Bibelen bruker roten 14 ganger.

כַּפְתָּרִיָּה – Kommer fra en rot som antakelig betyr «omsirkle», «omkretse» og kun i arkitektonisk betydning, altså «kapitelet» på en søyle eller en ornamentert sirkel på kandelaberet. Roten benyttes

18 ganger.

וּפְרָח – roten betyr «et blomsterbeger», «blomst» eller «knopp» og brukes 17 ganger.

32: Seks armer קַנִּים skal gå ut יִצְאִים fra lysestaken, tre på den ene siden og tre på den andre. (i perikopen 25:31-40 forekommer קַנָּה «arm»/«gren» hele 12 ganger, 3 i entall og 9 i flertall).

33: På den ene «armen» בְּקַנָּה skal det være tre mandel(blomst)formede (מִשְׁקָדִים), skåler (גְּבָעִים), med knopper (כַּפְתָּר), og blomster (וּפְרָח). De skal ha samme form som en «mandel(blomst)» (מִשְׁקָדִים). Vi kan sammenligne med den blomstrende staven til Aron i Num 17:8, «staven» (מִטָּה) hadde satt «friske skudd» (פְּרָח), den hadde fått «knopper» (פְּרָח), «blomster» (צִיץ) og modne «mandler» (שְׁקָדִים). «Modne» er her וַיִּגְמַל. «Mandelblomst» blir derfor tolket som «mandler» på grunn av sin tilknytning til ordet «gamal» som betyr vennlig/venn.

מִשְׁקָדִים – denne formen viser 6 treff hvorav alle i Exodus 25 og 37. (Ex. 25:33, to forekomster), 34 og 37:19, to forekomster, 20, en forekomst) i betydningen «mandelblomst-formet» eller «mandelformet». Selve roten שָׁקַד brukes 12 ganger i betydningen «å være oppmerksom», «på utkikk» eller «søvnløs».

.

Vi kan også legge merke til at skapelsesberetningen fremstilles som menora-formet og/eller omvendt med strukturen: 3 + 3 + 1 / 2 + 2 + 2 + 1, som også samsvarer med oppbygningen av Sakarjas egen visjonsserie.

Ettersom vi i Sakarjas visjon får høre at menoraens sju lys symboliserer «Guds sju øyne» (4:10), en parallell til utsagnet i 3:9, er det hensiktsmessig å se nærmere på bibeltekstens øvrige bruk av øyne generelt og med Gud som subjekt spesielt:

Øyne: עין (TDOT, s. v. עין)

I Det gamle testamentet regner man 866 treff av roten i betydningen «øye» og 23 ganger i betydningen «kilde».

Et øye er fysisk sett et sansorgan men det er dog få ganger vi finner en bruk som begrenser seg til denne rent funksjonelle betydningen, og der det skjer snakker de fleste om en defekt. Vi finner «flek» (תבלל) i Lev 21:20, «svikt» (וכליון) i Deut 28:65, «dimmet» (כהה) i Sak 11:17, Gen 27:11 og Deut 34:7, «øynene er svake» (רכות) i Gen 29:17, «tunge» (כבדו) i Gen 48:10, «slitne» (דלו) i Jes 38:14, «råtne» (תמקנה) i Sak 14:12, «mørknet» (תחשכנה) i Sal 69:24 og «feiler» (תכלינה) i Job 11:20.

I en mer symbolsk betydning, og med et interessant innspill til bruken vi finner i Sakarja, kan øyet vitne på noens vegne, slik som i Job 29:15. I Gen 31:40 flykter sønnen fra øyet og i Job 27:19 (jf. Sak 4:1) åpner noen som har sovet øynene. Poetisk kaller Jeremia øynene for «tårenes kilde» i 9:11.

Også interessant for vårt anliggende er måten øynenes stengning signaliserer død, og øynenes åpning vitner om oppvåkningen til nytt liv. I 2 Kong 4:35 kan vi lese at den døde gutten (הנער) nøs sju (שבע) ganger og slo øynene opp.

Øyet oppfattes også som plasseringen av personligheten og stedet der menneskets sjel viser seg. I Gen 3:5 erklærer slangen at mannen og kvinnens øyne vil bli åpnet som resultat av å spise fra treet i midten av hagen og slik sett bli som Gud. Vers 7 bekrefter at de er åpnete men med den konsekvens at de ser at de er nakne. Hagar får sine øyne åpnet av Gud i Gen 21:19, i et vakkert ordspill, slik at hun kan se vannkilden. Å få sine øyne åpnet av Gud er også salmistens ønske i 119:18, slik at han kan «skue de underfulle ting i Guds lov». I Salme 13:4 leser vi: «Se hit og svar meg herre, min Gud. La øynene mine få glansen tilbake (האירה) så jeg ikke sovner inn i døden».

Disse eksemplene viser at øynene bærer en symbolsk semantikk som vitner om livskraft og tilsvarende tapet av denne; at denne livskraften skjenkes av Gud og at det lyset som fremtrer som følge av dette er, som Sakarjas tema forøvrig, et etisk anliggende (jf. Josvas skitne klær). Dette finner vi antydning i Salme 19:9 som likner Gud med en sol: «Herrens bud er rent (ברה), det får øynene til å stråle (מאירת)» (jf. Ordsp 29:13, 15:30).

I Jesaja står øynene ofte i parallellisme med hjertet. Som eksempel kan vi lese i Jes 6:10: «Gjør hjertet sløvt hos dette folket, gjør ørene tunghørte og klin øynene til.» Denne sammenstillingen

finner vi også i Jes 44:18: «Deres øyne er klint igjen så de ikke kan se, deres hjerter er sløvet så de ikke forstår.» Et annet interessant eksempel finnes i 1 Sam 16:7, «menneskene ser på det ytre, men Herren ser på hjertet». En annen variant finner vi i Høys 4:9 «Du har fanget mitt hjerte, fanget det med et øyekast».

Et bredt spektrum av indre tilstander finner sitt uttrykk i øynene, for sjelen viser seg i åsynet og dets mimikk. Hvis sjelen er «livlig» og «sunn» er øynene lyse, klare, skinnende og tindrende. Dette beskrives i Sal 38:11 hvor vi hører at «hans øynes lys har forlatt ham». I Job 22:29 beskrives nedkastede øyne som et tegn på ydmykhet. Øynenes nære tilknytning til psykologiske tilstander gjør at de av og til opptrer nærmest som synonymmer til «sjel» (נפש) og «ansikt» (פנים).

En personlig og bevisst måte å se på finner vi i uttrykket «å løfte ens øyne». Denne formuleringen som vi møter så ofte i Sakarja og som er med på å strukturere bokens visjonsserie, finnes svært ofte brukt og jevnt spredt utover det meste av Det gamle testamentet: Gen 13:10, Deut 4:19, Jos 5:13, Jes 40:26, 49:18, 51:6, 60:4, Jer 3:2, Esek 8:5, Sak 2:1,5 Sal 121:1, Job 2:12, Dan 8:3, 10:5)

Som vi ser kan vi skimte svært mange fasetter av livets totalitet i disse fysiske organer som kalles sjelens speil. Men slik som sjelen og øye er intimt knyttet til hverandre, er også lyset det. Derfor vil jeg også se litt nærmere på hvorledes «lyset» reflekteres i Det gamle testamentet.

Lys: אור (TDOT, s. v. אור)

Lysets forrang over mørket uttrykkes blant annet i forholdet mellom lys og liv. I Job 33:28 leser vi at «han fridde meg fra å gå i graven, nå får jeg leve og se lyset» og i vers 30 at «(Gud) fører ham opp av graven så han får se lyset i de levendes land». Denne intime sammenhengen mellom lys og liv finner her sitt ypperste uttrykk i utsagnet בהיים באור, som vi også finner i Sal 56:14. Dette uttrykket kan forstås både som «livets lys», som Symmachus oversetter uttrykket med, eller «de levendes lys» som Septuaginta leser det som. Dette uttrykkes på følgende måte i Ordsp 16:15 «Når kongens ansikt lyser betyr det liv».

«Lys» og «liv» er også tett sammenknyttet i Sal 36:10, «for hos deg er livets kilde, i ditt lys ser vi lys». I Ordsp 29:13 hører vi at «Gud gir øynene lys», og i 13:9 at «De rettferdiges lys (אור-צדיקים) skinner klart (ישקף), men de ugudeliges (רשעים) lampe (נר) slokner (נפד)» Vi ser i denne forbindelse den samme verdensakse som definerer oppadstigningen i Sakarjas visjonsserie uttrykt i Ordsp 15:24, «for den kloke går livsveien oppover, og da unngår han dødsriket der nede». Esra 9:8 sier at «(Gud) har gitt oss fotfeste på sitt hellige sted, har fått våre øyne til å stråle og gitt oss ny kraft...» og i Ordsp 15:30 heter det at «lysende øyne skaper glade sinn.» Sal 19:9 sier: «Herrens påbud er rette, de gir glede i hjertet. Herrens bud er rent, det får øynene til å stråle». Sal 27:1 sier: «Herren er mitt lys og min frelse,, herren er et vern om mitt liv»

På samme måte som vi ser at lys og liv henger sammen finner vi tilsvarende at fravær av lys er et tegn på død og svekkelse. Sal. 38:11 sier «...kraften svikter, selv mine øynes lys er borte.» Dette finner vi også i Job 18:5, «Lyset slukner for den som er gudløs, det flammer ingen ild på hans åre» og i neste vers, «lyset i hans telt går ut, og lampen slukner for ham». Et lignende uttrykk finner vi også senere i boken, i Job 17:1-2, «min livskraft er sloknet... mine øyne er trette». Som vi også finner uttrykt i Sal 13:4, «se hit og svar meg, Herre min Gud! La øynene mine få glansen tilbake»

I kontrast til lyset og livet ser vi at i underverdenen, «de dødes land», der er selv det skinnende lyset mørkt som natten. Job 10:21-22 sier «..før jeg går bort til det belgmørke landet som jeg aldri vender tilbake (אשוב) fra, et land så dystert (עיפתה) som svarte (אפל) natten (צלמות), der det er stummende mørke og forvirring og hvor lyset (ותפע) er mørkt som natten (אפל). «Det belgmørke landet er mer bokstavelig «landet av mørke (חשך) og dødsskygge (צלמות).

Natten er i Det gamle testamentet en tvetydig tid. Natten er den tid hvor Gud straffer de ulydige (Ex 11:4; 2 Kong 19:35 og Job 32:25) og tester menneskenes hjerter (Sal 17:3). Men natten har ikke bare truende konnotasjoner, den har og en stillet og ro som gjør det til en tid for takksigelse og meditasjon (Sal 16:7; 63:7; 92:3; 119:62). Ser vi nærmere på 2 Kong 19:35 ser vi ikke bare hva som natten forbindes med men også morgenen «Den natten (בלילה) gikk Herrens engel (יהוה מלאך) ut (ויצא) og slo ihjel 185 000 mann i Assyrernes leir... Da folk sto opp (וישכימו) om morgenen (בבקר), fikk de se (הרהו) alle de døde som lå der.»

Lyset, morgenen kan også representere frelse: Som vi ser fra eksempelet fra 2 Kong 19:35 er natten forbundet med døden. Samtidig ser vi at morgengry er knyttet til liv, oppvåkning og oppstandelse. Guds frelsesgjerning knyttes til og tilhører morgenen: «om morgenen hører du min røst..» Sal 5:4, «...Gud hjelper den når morgenen gryr» (Sal 46:6). Jesaja uttrykker det på følgende måte i 58:8

«Ditt lys skal bryte fram som når dagen gryr. Din rettferd skal gå foran deg og Herrens herlighet skal følge etter deg». Salmisten sier i 4:7 «La ditt åsyns lys skinne over oss Herre!» I Klag 3:22-23 hører vi «Herrens miskunn er ikke forbi, hans barmhjertighet tar ikke slutt. Den er ny hver morgen...»

Sal 43:3 utbroderer dette på en måte som kaster lys over Sakarjas visjonsserie: «Send ditt lys og din sannhet, la dem lede meg og føre meg til ditt hellige fjell, til dine boliger.

Lyset antar en særegen karakter i det eskatologiske perspektivet vi finner hos Sakarja og andre profeter. I Jesaja 13 møter vi et domsord mot Babel som betegnes som «Herrens dag». For syndere vil jorden vende tilbake til kaos. Jes 13:10 forteller at da vil «himmelens stjerner og stjernebilder ikke lengre la sitt lys (אורם) skinne (יהלו). Solen er mørk (חשך) når den står opp og månen lyser (יגיה) (אורו) ikke. (v. 10) Men i Det gamle testamentet opptrer også idéen at selv mørket vil opphøre og Guds lys skinne alene. I Jesaja 60:1-4 utbroderes Jerusalems fremtid slik: "Reis deg (קומי) i stråleglans (אורי) for nå kommer ditt lys (אורך) Herrens stråleglans (וכבוד) går opp over deg (strålende (זרח) Se! (הנה) mørke (החשך) dekker (יכסה) jorden, det er stummende mørkt (וערפל) over folkene. Men over deg stråler (יזרח) Herren frem. Mot ditt lys (לאורך) skal folkeslag vandre, konger skal gå mot din solrenningsglans (זרחך לנגה) Løft dine øyne.. (jf. Jes 62:1)

Dette samme tema finner vi i Sakarja 14 som i vers 1 åpner: «Se, det kommer en Herrens dag», og fortsetter i vers 6: «Den dagen skal det skje at lyset forsvinner og de herlige himmellysene slokner», og v. 7: «Så skal det bli en eneste dag (יום־אחד)... og ikke en dag (יום) som veksler med natt (לילה), ved kveldstid (ערב) skal det være lyst.» Som konsekvens av at lyset overtar og utsletter døgnets vekslinger vil årstider også opphøre: Den dagen skal det skje at det renner levende vann ut fra jerusalem (jmf tronesokkel) (jmf v. 4)..slik skal det være både sommer og vinter (samtidig) Da skal Herren være konge over hele jorden. Den dagen skal Herren være èn (יהיה אחד) og hans navn den eneste (אחד). Guds navn skal være én (Sak 14:8-9). Igjen møter vi ideen om enhet og totalitet.

4. Konklusjon

Gjennom min undersøkelse av Sakarjas visjonsserie i Sak 1-6 har jeg forsøkt å finne strukturelle og tematiske nøkler som kan åpne opp og gi et innblikk i profetens budskap. Jeg har valgt å bruke menoraen som hovednøkkelen i min lesning ettersom den bokstavelig talt er plassert i sentrum av visjonsrekken, samt at dennes form gjentar seg, og så å si vokser ut, og gir struktur og liv til hele Sakarjas visjonsserie, liggende parvis omkring denne kjernen.

En fundamental egenskap ved menoraens utforming er dens symmetri. Denne symmetrien kan sies å ligge til grunn for og å definere profetens hovedbudskap: Vend om!

Går vi tilbake til visjonene, er det da hensiktsmessig å kaste et blikk på hvorledes denne symmetrien speiles i visjonene, lest som visjonspar:

Visjon nummer 1 og 7 er tematisk knyttet sammen gjennom deres felles bilder av patruljerende hester. Disse kan sies å være et uttrykk for, ved siden av gudsnavnet «Allhærs Gud», Guds årvåkenhet. Dette viser seg i hans evne til å se alt som rører seg i landet. Dette har en dobbelt implikasjon. På den ene siden forteller det om Guds evne til å beskytte landet mot ytre fiender. På den andre siden viser dette at Gud overvåker innbyggernes etiske ferdsel og «indre» fiender.

Resultatet av denne virksomheten er også lik i begge visjonene. I den første får vi høre at: «hele jorden er rolig og stille» (1:11) og i den siste: «ro i hele landet.» (6:8)

Det fremtrer også et vesentlig asymmetrisk trekk ved dette visjonsparet. Alle referansene til det dunkle, usette, skjulte og mørke som opptrer i den første visjonen er helt fraværende i den siste. Dette tolker jeg som et uttrykk for at «mørket»/ «satan»/ «ondskapen», på grunn av lyset, ikke lengre er til stede.

Visjon nummer 2 og 6 «Hornene og smedene» og «efa-målet» er tematisk knyttet sammen ved en trussel og at denne trusselen blir identifisert. I visjon nummer to, om «hornene» og «smedene», er fienden de omkringliggende land som har spredt landet og gjort det slik at «ingen kunne løfte hodet». (2:4) I den sjette visjonen ser vi at Gud har samlet trusselen, identifisert som «ondskapen» (5:8), i et efa-mål og lagt et blylodd over åpningen. Dette impliserer at ondskapen selv ikke kan løfte hodet. Gud, derimot er i stand til det.

Begge visjonene oppviser samtidig en indre symmetri ettersom de som har løftet horn mot Juda, slik at «ingen kunne løfte hodet» (2:4) selv skal få slått sine horn mot jorden. Denne symmetrien er et uttrykk for rettferdig dom. Denne balansen uttrykkes i visjonen om efa-målet ved at ondskaper skal «settes ned der på sin plass», det vil si «få som fortjent». (jf. Ordsp (26:27))

Visjon nummer 3 og 5 «Målesnoren» og «bokrullen»

Det neste visjonsparet handler om korrekte mål (jf. Dan 5:27). «Korrekte mål» må ses i sammenheng med domsmotivet som ble introdusert gjennom det innledende orakelord: «Som Herren, Allhærs Gud, hadde satt seg fore å gjøre med oss etter vår ferd og våre gjerninger, slik har han gjort med oss.» (1:6) Den rettferdige dommen er symmetrisk oppmålt i forhold til overtredelsene.

Dobbelvisjonen

Den sentrale dobbelvisjonen er primært knyttet sammen gjennom deres felles referanse til de sju øynene på den ene stein (3:7) og den sjuarmede lysestaken som knyttes til engelens uttalelse «De sju er Herrens øyne» (4:10)

På samme måte som de «ytterste» visjonene knyttes sammen ved et vokabular som er sentrert omkring referanser til jorden, finner vi, i denne indre, stadige referanser til «hode», «topp», «toppstein» og «spire». Dette er en spatial identitet som sentralvisjonen deler.

En annen indre parallell som knytter denne dobbelvisjonen sammen er de gjentakende botaniske referansene: «min tjener «Spire», «under vintre og fikentre», «to oliventrær», «olivengrener». Dette gjør at de har en felles referanse til liv og livskraft.

Alt i alt, vil jeg konkludere med, at det for meg, ser ut som om måten Bibelen beskriver øynene på, som sjelens bolig og åsyn, viner om en teologi der Gud kjennetegnes som lys og liv. Slik sett er det en sterk indre sammenheng mellom øyet og hjertet. Dette livets styrke, analogt med livskraft, er en livskraft som Gud alene skjenker og primært er den et etisk anliggende. Slik sett blir menoraen og et uttrykk for mennesket selv. Etisk renhet gir et klart og sterkt lys.

Bibliografi

Bibelutgaver:

Biblia Hebraica Stuttgartensia. Eds. R. Kittel/P. Kahle. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft 1951.

Bibelen. Oslo: Det norske bibelselskap 1978.

Leksika:

A Concise Hebrew and Aramaic Lexicon of the Old Testament. Ed. W. L. Holladay. Leiden: Brill 2000.

Oppslagsverker:

TDOT = Theological Dictionary of the Old Testament (ed. H. Ringgren/G. J. Botterweck). Grand Rapids, Michigan 1974-.

Encyclopedia Judaica. Jerusalem: Keter 1978.

Kommentarer:

Conrad, E. W., 1999: *Zechariah, Readings. A New Biblical Commentary*, Sheffield: Sheffield Academic Press.

Labuschagne, T., 1993 *The Menorah in Text and Image. A Study of the Form, Function and Significance of the Menorah in the Old Testament*. Thesis, University of Groningen.

Meyers C. og E: 1987 *Haggai, Zechariah 1-8* (The Anchor Bible), Garden City: Doubleday .

Petersen D. L., 1985 *Haggai & Zechariah 1-8* (Old Testament Library), London: SCM.

Smith, R. L., 1984 *Micah- Malachi* (World Biblical Comentary 32), Waco: Word 1984.